

GEHEIM

Oplegvel RAADSSTUK

Portefeuille C. van Velzen
Auteur mr M.H. Ensink MBA
Telefoon 5113567 E-mail: m.ensink@haarlem.nl
STZ/VG Reg.nr. 2008/198884
Te kopiëren: A
B & W-vergadering van 9 december 2008

Onderwerp

Aankoop en verbouwing Bakenesserkerk tot
'Publieksinformatiecentrum voor de Archeologie'

DOEL:

Het voorstel wordt aan de raad voorgelegd om de raad in de gelegenheid te stellen zijn zienswijze op het voorgenomen besluit te geven

B&W

1. Het college is voornemens te besluiten de Bakenesserkerk te kopen van de huidige eigenaar voor de som van € 850.000 en het gebouw aan te passen en in te richten als 'Publieksinformatiecentrum voor de Archeologie'
2. College stelt de Raad voor een krediet te verstrekken van € 2.150.000, te dekken uit de verkoop- en verhuuropbrengsten van het huidige onderkomen van de Archeologische Dienst aan de Nieuwe Gracht 3, aangevuld met de reeds toegezegde Provinciale subsidie.
3. Het college verzoekt de raad binnen een termijn van 6 weken zijn zienswijze te geven op het voorgenomen besluit en stuurt dit voorgenomen besluit naar de commissie Ontwikkeling ter advisering aan de raad.
4. Geheimhouding: op grond van economische en/of financiële belangen van de gemeente wordt dit besluit niet openbaar gemaakt en wordt geheimhouding opgelegd ex artikel 55 gemeentewet omtrent het behandelde in de vergadering en omtrent de inhoud van de stukken.

RAADSSTUK

Onderwerp: Aankoop en verbouwing Bakenesserkerk t.b.v. huisvesting met publieksinformatiecentrum voor de afdeling Archeologie
--

Inleiding

Toen in de tweede helft van 2007 bekend werd dat de eigenaar van de Bakenesserkerk overwoog om de kerk af te stoten, kon niet voorspeld worden wat de toekomstige bestemming of gebruik van dit historische gebouw zou worden. De buurt wilde in actie komen om voor de kerk een passende bestemming te zoeken, maar was vanzelfsprekend zeer beperkt in haar mogelijkheden. Wel werd een vriendenstichting opgericht. Door de gemeenteraad en college van B&W werd al geruime tijd gesproken over het Haarlemse monumentenbeleid en hoe er meer grip op de functie en gebruik van dit soort gebouwen kon worden gekregen, anders dan via het bestemmingsplan. Inmiddels was een plan gemaakt voor het promoten van het Haarlemse cultuuraanbod door 2008 uit te roepen als speciaal cultuurjaar 'Haarlem Cultuur 2008'. Met de eigenaar van de Bakenesserkerk werd afgesproken dat de kerk in 2008 gebruikt zou worden als expositieruimte voor kunst onder verantwoordelijkheid en voor rekening van de gemeente. Inmiddels zijn de exposities 'Ans Markus in Haarlem', het 'David Mach Project' en 'Haarlem op de kaart gezet - historische kaarten en hun functies' gerealiseerd.

Gelijktijdig zou op basis van die ervaring al werkende weg een plan gemaakt worden voor passend gebruik van de kerk met een meerjarige sluitende exploitatie. Daarbij wordt het gebouw 'teruggegeven aan de stad' en komt er een definitief einde aan leegstand en onzekerheid voor de toekomst.

In het kader van het jaar van het religieus erfgoed heeft de provincie een subsidieregeling voor 2009 in het leven geroepen voor projecten waarbij dergelijk erfgoed wordt gerestaureerd en meerjarig sluitend kan worden geëxploiteerd. De maximale subsidie per project bedraagt € 350.000. Haarlem heeft de maximale subsidie aangevraagd voor Archeologie in de Kerk, de subsidie is inmiddels toegezegd.

Afdeling Archeologie gemeente Haarlem

Bijgevoegd treft u de onderbouwing aan voor het onderbrengen van de afdeling Archeologie van de gemeente Haarlem in de Bakenesserkerk. Hierdoor krijgt deze kerk de bestemming als 'Publieksinformatiecentrum voor de Archeologie'. Het al bestaande museum in de Archeologische kelder op de Grote Markt blijft in zijn huidige functie bestaan.

Voorstel aan de raad

1. de Bakenesserkerk te kopen van de huidige en het gebouw aan te passen en in te richten als 'Publieksinformatiecentrum voor de Archeologie'.
2. Een krediet te verstrekken van € 2.150.000, te dekken uit de verkoop- of verhuuropbrengsten van het huidige onderkomen van de Archeologische Dienst aan de Nieuwe Gracht 3, aangevuld met de reeds toegezegde Provinciale subsidie.
3. de betrokkenen daags na besluitvorming te informeren.

Beoogd resultaat

Resultaat is dat de doelen van het huidige Haarlemse Archeologiebeleid¹, het derde doel in het bijzonder beter worden gediend dan in het huidige pand. Neveneffect is dat de kerk een duurzame en nauw aan de stad verbonden herbestemming krijgt en daarmee behouden blijft.

Argumenten

1.1 Bij de vaststelling van de nieuwbouw en de benodigde vierkante meters van de nieuwe stadskantoren is (bewust) geen rekening gehouden met de afdeling Archeologie, omdat deze afdeling niet alleen kantoor vierkante meters nodig heeft, maar ook werkruimte voor het determineren van bodemvondsten en dergelijk soort werkzaamheden. Kort gezegd, een combinatie van kantoor en werkplaats vierkante meters, niet passend in een pure kantoorlocatie.

Samen met de Stadsarcheoloog, Maarten Poldermans, is geïnventariseerd of de Bakenesserkerk geschikt is of geschikt gemaakt kan worden voor het huisvesten van de afdeling Archeologie. De conclusie is dat dit inderdaad zo is, als de kerk intern op een paar onderdelen wordt aangepast, rekening houdend met het karakter van de Bakenesserkerk en zijn monumentenstatus.

1.2 Zie hieronder bij Financiële consequenties.

Kantttekeningen

- Het aan het geheel van reeds aanwezige succesvolle musea en tentoonstellingsruimten toevoegen van de KunstKerkBakenes als permanente (sec) expositieruimte, zonder eigen profiel en thematische invulling kan alleen slagen als voorzien zou worden in een jaarlijkse (gemeentelijke) exploitatiesubsidie, een subsidie in orde van € 100.000 – € 150.000. Het gevolg kan en zal hoogst waarschijnlijk zijn dat elders het aantal bezoekers daalt, met alle (financiële) gevolgen vandien.
- De gevraagde subsidie is reeds door de provincie toegekend, mits er voor 1 april 2009 kan worden gestart met de werkzaamheden.
- De kosten zijn geraamd. Er liggen nog geen offertes aan ten grondslag.
- De verkoopopbrengst van het pand Nieuwe Gracht 3 is gebaseerd op een conservatieve taxatie. De verkoop zal gestart worden zodra bekend is wanneer het pand beschikbaar zal komen.
- De beheer- en onderhoudslasten van de kerk worden verwerkt in de begroting 2009 e.v.. Deze liggen naar verwachting ongeveer gelijk aan het huidige pand (zie hieronder).

¹ 1: Haarlem streeft naar bescherming van haar bodemarchief (de bodem van de stad). Bestemmingsplannen moeten hiervoor zorgen. Behoud in situ staat centraal. Lukt dat niet dan wordt de archeologische informatie door middel van opgravingen ex situ, in het Gemeentelijk Archeologisch Depot, veilig gesteld.

2: Haarlem streeft naar kennisvergroting van haar bodemarchief zowel in- als ex situ.

3: Haarlem behartigt het publiek belang van haar bodemarchief middels publieksparticipatie, -informatie, -educatie en communicatie in de ruimste zin des woords.

Financiële consequenties

Investerings:

De dekking voor de te maken kosten voor aankoop, renovatie/ achterstallig onderhoud en het geschikt maken als huisvesting voor de Archeologische Dienst (vooralsnog geraamd op totaal € 2.150.000) wordt gevonden in de op basis van taxatie verwachte verkoop- (of marktconforme verhuur-) opbrengsten van de Nieuwe Gracht 3, aangevuld met een reeds toegekende provinciale subsidie. In de vertrouwelijke bijlage 1 zijn kosten en baten uitgewerkt. Tevens is bijgevoegd de uitgebreid onderbouwde subsidieaanvraag.

Exploitatie: Omdat gebruik van de kerk nauwelijks/niet zal afwijken van het gebruik van het huidige pand zullen de kosten van gas/water/elektra/overige gebruikerslasten na verhuizing maar marginaal afwijken van de huidige kosten. In de jaren 2007 en 2008 is voor onderhoud van Nieuwe Gracht 3 gemiddeld € 17.000 per jaar besteed. In het Meerjaren onderhoudsplan is rekening gehouden met nog een € 150.000 aan onderhoud voor de jaren 2009 – 2017. Voor het onderhoud van de kerk mag verwacht worden dat eenzelfde bedrag van € 17.000 per jaar voldoende zal zijn voor het planmatig onderhoud (excl. de toren waar de gemeente nú reeds de onderhoudsplicht en -kosten voor heeft), m.n. omdat er minder geld voor schilderwerk gereserveerd hoeft te worden dan thans voor de Nieuwe Gracht.

De OZB-aanslag zal voor de kerk lager uitvallen dan voor de Nieuwe Gracht € 885 per jaar) omdat de WOZ-waarde enkele tonnen lager is.

De verzekeringspremie wordt per hoofdstuk (in dit geval hoofdstuk 3) vastgesteld en is dus door de verzekeraar niet expliciet gemaakt voor de Nieuwe Gracht 3. Verwachting is dat de totale premie voor dit hoofdstuk niet wijzigt a.g.v. het uitruilen van de Nieuwe Gracht door de kerk.

Koop versus huur:

Overwogen kan worden het pand niet te kopen, maar te huren van een belegger. Vraag is echter of de gemeente hier beter van wordt. Een belegger zal namelijk, naast alle investerings- en onderhoudskosten, ook een winstmarge als opslag in de huur doorberekenen. Daarmee is de gemeente dus altijd duurder uit bij huur. Daarnaast blijft de gemeente de onderhoudsplicht van de toren houden

Uitvoering

Na het definitieve collegebesluit zullen de verdere voorbereidingen en onderhandelingen worden uitgevoerd.

Bijlagen

1. Begroting
2. Huisvesting van Archeologie inclusief een publieksinformatiecentrum in de Bakenesserkerk

Het college van burgemeester en wethouders

Raadsbesluit

De raad der gemeente Haarlem,

Gelezen het voorstel van het college van burgemeester en wethouders

1. Besluit: de Bakenesserkerk te kopen van de huidige eigenaar en het gebouw aan te passen en in te richten als 'Publieksinformatiecentrum voor de Archeologie'.
2. Een krediet te verstrekken van € 2.150.000, te dekken uit de verkoop- en verhuuropbrengsten van het huidige onderkomen van de Archeologische Dienst aan de Nieuwe Gracht 3, aangevuld met de reeds toegezegde Provinciale subsidie.
3. de betrokkenen daags na besluitvorming te informeren.

Gedaan in de vergadering van (in te vullen door de griffie)

De griffier

De voorzitter

Huisvesting van Archeologie inclusief een publieksinformatiecentrum in de Bakenesserkerk

Inleiding

Het herhuisvesten van Archeologie inclusief een publieksinformatiecentrum in de Bakenesserkerk door het inrichten van deze kerk met een publiek gedeelte en een auditorium voor educatieve zaken, waarbij bezoekers niet alleen naar vitrines met bodemvondsten kunnen kijken, maar ook een kijkje wordt gegund in de 'keuken' van archeologie, is van grote meerwaarde. Met het huisvesten van de afdeling Archeologie in de Bakenesserkerk en het structureel verankerd zijn van de jaarlijkse huisvestingslasten in de Haarlemse gemeentebegroting is een bestendig, passend en waardig gebruik van de kerk gewaarborgd. Er is direct sprake van casco herstel. Het geschikt maken van de Bakenesserkerk voor de afdeling Archeologie, met een publiek en educatief gedeelte is een unieke kans.

Ontwikkelingen in 2008

Begin 2008 kwamen er berichten dat de huidige eigenaar zich oriënteerde op verkoop van de Bakenesserkerk. Vanaf diverse kanten en door potentieel geïnteresseerden werd bij de gemeente geïnformeerd naar gebruiksmogelijkheden van de kerk. Ook werd verzocht om informatie over bereikbaarheid en parkeermogelijkheden. Duidelijk werd vele geïnteresseerden dachten aan gebruik als winkelruimte, kantoor, horeca, een combinatie ervan of het in de kerk realiseren van één of meer woningen, ontwikkelingen die algemeen als niet gewenst werden bestempeld.

Omdat de Bakenesserkerk als gebouw met haar prachtige beeldbepalende toren (op waarschijnlijk het oudste stukje Haarlem) een voor Haarlem buitengewoon belangrijk gebouw is, werden met de eigenaar gesprekken gestart over de toekomst van de kerk en haar functie in de stad. Na een zeer open overleg deed de huidige eigenaar de toezegging de verkoop op te schorten en de gemeente de kans te geven om de mogelijkheden voor een duurzame passende bestemming en gebruik van de kerk te onderzoeken en hiervoor plannen te ontwikkelen.

Om te voorkomen dat de kerk nog langer leeg zou staan is besloten om de kerk in het Haarlem Cultuur 2008 jaar (tijdelijk) in te richten en te gebruiken als tentoonstellingsruimte. Al werkende weg zou onderzocht worden welke bestemming voor de Bakenesserkerk een gewaarborgde toekomst kon bieden.

Ervaring als expositieruimte

Nadat de kerk geschikt gemaakt was als expositieruimte met verplaatsbare schotten, tijdelijke (schilderijen) verlichting, een geluidsinstallatie, garderobe, koffiehoeke enzovoort hing de bekende Amsterdamse kunstenaar Ans Markus, ruim 80 schilderijen op en werd de tentoonstelling op vrijdag 21 maart officieel geopend door de voorzitter van 'Jaar van het religieus erfgoed' en tevens Rijksadviseur Wim Eggenkamp. In de media werd ruim aandacht geschonken aan de ingebruikneming van de KunstKerkBakenes.

Vervolgens opende de Haarlemse Vishal op twee plaatsen (Vishal en KunstKerkBakenes) een tentoonstelling met werk van David Mach. In de KunstKerkBakenes waren 6 levensgrote sculpturen te zien.. De kunstenaar was zeer enthousiast toen hij de expositieruimte in de kerk voor de eerste keer zag.

Daarna liet het Noord-Hollands Archief vele historische kaarten en prenten uit haar enorme collectie zien, waaronder de oudst bekende kaart met Haarlem erop afgebeeld uit 1539 die in het Algemeen Rijksarchief van Brussel wordt bewaard. Voor liefhebbers om van te watertanden.

Bereikbaarheid

De locatie van de Bakenesserkerk is enigszins buiten het centrum, aan de westkant van de Bakenessergracht. Vanaf de Bakenessergracht door de smalle Vrouwenstraat, vanaf het Spaarne door de iets bredere Bakenesserstraat. Parkeren voor auto's kan heel beperkt op het Spaarne. Op vijf minuten loopafstand ligt de openbare parkeergarage Appelaar met ruim 350 plaatsen. Om de hoek, op het Spaarne, staat het oudste museum van Nederland, Teylers Museum. In de praktijk blijkt echter dat de locatie van de Bakenesserkerk toch (te) verscholen ligt voor een bezoeker.

Ervaringen elders

Gesproken is met de NV Stadsherstel Amsterdam. Zij beheren en exploiteren in Amsterdam meer dan twaalf voormalige kerken. Hun ervaring is dat een bestendige exploitatie van voormalige kerken goed mogelijk is als er in het gebouw mogelijkheden zijn voor een beperkte kantoorachtige functie die voldoende huuropbrengsten genereert om een groot gedeelte van de vaste jaarlijkse kosten te financieren. Hierbij moet voornamelijk gedacht worden aan energiekosten, verzekeringen, beheer en onderhoud. Daarnaast verhuren zij op commerciële basis ruimtes voor diverse doelen, hierbij te denken aan recepties, ontvangsten, product presentaties, congresachtige bijeenkomsten en dergelijke. Een voorwaarde hiervoor is dat er voldoende ruimte is voor horeca activiteiten.

Ook is gesproken met de directie van de Nieuwe Kerk in Amsterdam. De Nieuwe kerk is heel succesvol in het presenteren van wisselende tentoonstellingen. Zij hebben (na veel studie) gekozen voor het presenteren van thema tentoonstellingen gebaseerd op landen in de wereld. Kunstschaten uit Afghanistan, Irak enzovoort. De heer Veen merkte overigens op dat de ligging van de Nieuwe Kerk aan de Dam in Amsterdam een niet te onderschatten voordeel is. Heel veel bezoekers zijn buitenlandse toeristen. Naar zijn mening is het bestendig exploiteren van de Bakenesserkerk sterk afhankelijk van de juiste invulling als het gaat om tentoonstellingen. Bezoekers moeten zich kunnen richten op een thema-achtige zaak, met andere woorden; je gaat naar de Nieuwe Kerk of de Bakenesserkerk, omdat je weet wat er te verwachten is.

Plek in Haarlem

Haarlem heeft een aantal zeer succesvolle musea en tentoonstellingsruimten. Meest bekend zijn natuurlijk het Teylers Museum en het Frans Hals Museum, met aan de Grote Markt De Hallen Haarlem (voor moderne kunst en speciale thema tentoonstellingen). Samen trekken deze musea jaarlijks meer dan 200.000 bezoekers. Ook aan de Grote Markt is de Vishal met een bloeiende kunstenaarsvereniging, een expositieruimte die goed is voor vele tienduizenden bezoekers per jaar. Aan het Groot Heiligland het Historisch Museum Haarlem, naast Galerie Spaarnestad 37 met foto tentoonstellingen, en daarnaast het ABC architectuurcentrum, befaamd om haar exposities op het gebied van architectuur. In de pas geheel gerestaureerde Janskerk, waar het Noord-Hollands Archief is gevestigd, zijn regelmatig kleine thematische tentoonstellingen van hoog niveau te zien.

Het aan het geheel toevoegen van de KunstKerkBakenes als expositieruimte zonder eigen profiel en thematische invulling kan alleen slagen als voorzien zou worden in een jaarlijkse (gemeentelijke) exploitatie subsidie. Het gevolg kan en zal hoogst waarschijnlijk zijn dat elders het aantal bezoekers daalt, met alle (financiële) gevolgen vandien.

Conclusie

2008 heeft geleerd dat de exploitatiekosten van de Bakenesserkerk als expositieruimte jaarlijks ongeveer € 200.000 zijn, inclusief kosten voor beheer en onderhoud. Om zonder subsidie of sponsoring te kunnen draaien zijn hiervoor ongeveer 50.000 betalende bezoekers nodig. Dit is structureel niet te realiseren.

De Bakenesserkerk als huisvesting voor Archeologie

Haarlem heeft een eigen afdeling Archeologie, die nu gehuisvest is in een monumentaal (18de eeuw) gemeentelijk pand aan de Nieuwe Gracht in Haarlem.

In 2007 is door de gemeenteraad het unanieme besluit genomen om voor het gemeentelijk apparaat een nieuwe huisvesting te realiseren in de binnenstad, bestaande uit het Stadhuis aan de Grote Markt, een nieuw kantoorgebouw Raakspoort aan de Raaks en het gebouw Zijlpoort aan de Gedempte Oude Gracht. Bij de vaststelling van de nieuwbouw en de benodigde vierkante meters is (bewust) geen rekening gehouden met de afdeling Archeologie, omdat deze afdeling niet alleen kantoor vierkante meters nodig heeft, maar ook werkruimte voor het determineren van bodemvondsten en dergelijk soort werkzaamheden. Kort gezegd, een combinatie van kantoor en werkplaats vierkante meters, niet passend in een pure kantoorlocatie.

Samen met de Stadsarcheoloog, Maarten Poldermans, is geïnventariseerd of de Bakenesserkerk geschikt is of geschikt gemaakt kan worden voor het huisvesten van de afdeling Archeologie.

De conclusie is dat dit inderdaad zo is, als de kerk intern op een paar onderdelen wordt aangepast. Deze aanpassingen zijn voornamelijk de volgende:

1. Er wordt in de kerk een splitsing gemaakt tussen kantoor- en werkruimte;
2. Er wordt extra verwarming geïnstalleerd in de vorm van infrarood verwarming voor de diverse werkplekken;
3. Er wordt een elektrische-, computer- en communicatie-infrastructuur geïnstalleerd;
4. Er wordt een openbaar gedeelte (auditorium) gemaakt voor het educatief programma, voornamelijk bezoek van scholen en andere geïnteresseerden.

Voornoemde vier punten zijn, rekening houdend met het karakter van de Bakenesserkerk en zijn monumentenstatus, te realiseren.

1. De kerk kan opgedeeld worden in een kantoordeel, een werkdeel en een openbaar toegankelijke ruimte door het plaatsen van glaspanelen tussen de bestaande kolommen in de kerk;
2. De kerk is nu voorzien van een hete lucht verwarming met een beperkte capaciteit. Voor het kantoor gedeelte moet extra verwarmingscapaciteit worden geïnstalleerd wat mogelijk is door onder de bestaande kapspanten infrarood verwarming aan te brengen;
3. De noodzakelijke elektrische en andere voorzieningen kunnen worden aangebracht in de vorm van een goot op de plint van de lambrisering;
4. Het openbare gedeelte (auditorium) kan worden gerealiseerd rond de bestaande historische eikenhouten bankenpartij met een eigen aparte ingang via één van de oorspronkelijke kerkdeuren.

De ingang voor kantoor en werkgedeelte is gesitueerd aan het Vroonhof, een ingang die reeds bestaand is.

Het in te richten ‘auditorium’ in de Bakenesserkerk

Een nieuwe taak in het kader van de wet van Malta voor de afdeling Archeologie is het openbaar maken van de meest recente archeologische informatie. Deze taak zal in het in de Bakenesserkerk in te richten ‘auditorium’ plaatsvinden. Hiertoe zal een deel van de ‘werkruimte’ van de afdeling Archeologie ingericht worden. In dit ‘auditorium’ zal (ook digitaal) uiteengezet worden:

1. De Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ) van 2007 en hoe die in Haarlem werkt;
2. Wat leverde archeologisch onderzoek (boringen, waarnemingen en opgravingen) in Haarlem op?
3. Hoe werkt archeologie eigenlijk?

In dit van de kantoor- en werkruimtes afgescheiden auditoriumgedeelte kunnen ook kleine kortdurende exposities anders dan archeologische zaken worden tentoongesteld. Gedacht moet hier worden aan beperkte exposities zoals in de refter op het stadhuis.

Ad 1. Archeologische verplichtingen voor overheid en burgers, professionalisering van de archeologie, het veroorzaker principe, commercialisering van de archeologie, archeologische beleidskaart, verplicht doorgeven van archeologische informatie aan het Rijk en de kosten van archeologisch onderzoek (opgraving plus uitwerking). Haarlem: regie- en depotfunctie.

Ad 2. Waar in Haarlem heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden en wat leverde recent archeologisch onderzoek in Haarlem op (kennis, de archeologica is in het Museum te zien). De traditionele ‘open dag’ in het veld vervalt hiermee.

Ad 3. Van Archeologisch Bureauonderzoek (AB) via Inventariserend Veldonderzoek (IVO) naar een complete opgraving. De diverse archeologische uitwerkingsprocessen (scherven wassen, coderen, restaureren en conserveren), maar ook de toegankelijkheid van de archeologische informatie middels het zgn. Adlib computerprogramma.

Archeologiebeleid in Haarlem

Beleidsdoelen:

- 1: Haarlem streeft naar bescherming van haar bodemarchief (de bodem van de stad). Bestemmingsplannen moeten hiervoor zorgen. Behoud *in situ* staat centraal. Lukt dat niet dan wordt de archeologische informatie door middel van opgravingen *ex situ*, in het Gemeentelijk Archeologisch Depot, veilig gesteld.
- 2: Haarlem streeft naar kennisvergroting van haar bodemarchief zowel *in-* als *ex situ*.
- 3: Haarlem behartigt het publiek belang van haar bodemarchief middels publieksparticipatie, -informatie, -educatie en communicatie in de ruimste zin des woords.

De afdeling Archeologie van de gemeente Haarlem is nu gevestigd in een (te groot) pand aan de Nieuwe Gracht in Haarlem. Alle activiteiten in het kader van de beleidsdoelen 1 en 2 worden hier uitgevoerd. Voor wat betreft beleidsdoel 3 wordt een deel van de hiervoor benodigde activiteiten naast de vestiging aan de Nieuwe Gracht uitgevoerd in het Archeologisch Museum aan de Grote Markt. De belangrijkste functie van het museum is de verspreiding van de kennis van de Haarlemse bewoningsgeschiedenis en de daarbij behorende educatie d.m.v. exposities en educatieve projecten.

Casco herstel van de kerk

De kerk is algemeen gezien in redelijk goede staat. Door nieuwbouw van woningen in het verleden dicht bij de kerk zijn aan de zuidmuur scheuren ontstaan, die hersteld moeten worden. De glas-in-loodramen zijn voorzien van gaasrekken. Deze gaasrekken zijn sterk gecorrodeerd en de glas-in-loodramen behoeven groot onderhoud.

Het oorspronkelijke met natuurstenen leiendak is vervangen door rubberroid singles. Deze dakbedekking detoneert sterk en is versleten. Het gehele dak zou opnieuw moeten worden voorzien van in Maasdekking gedekte natuurstenen leien kap authentieke stijl, waarbij tegelijkertijd dakgoten en afvoeren worden vervangen. Tegelijkertijd kan de kap worden voorzien van klimhaken volgens voorschrift van de Monumentenwacht. De kapconstructie kan dan tegelijkertijd, indien nodig, worden behandeld tegen houtworm en boktor.

Het voeg- en metselwerk van de buitengevel moet op een aantal plaatsen hersteld worden. De beide ingangspartijen in zandsteen vertonen lichte tot matige afbrokkeling en behoeven herstel. Voor de entree-trappen geldt hetzelfde. De bepleistering van muren aan de binnenkant is door waterschade en doorslag van de muren op een aantal plaatsen afgebrokkeld. Deze plaatsen moeten hersteld worden, waarna ook het schilderwerk aan de binnenzijde aangeheeld kan worden.

De complete originele eikenhouten lambrisering is nog aanwezig. In het verleden is voor deze lambrisering een wit geschilderde houten wand geplaatst met erop en er achter bekabeling voor stroomvoorziening en dergelijke. Deze houten wand moet verwijderd worden en de lambrisering hersteld. Voor de stroomvoorziening moet een passende oplossing gevonden worden door bijvoorbeeld het plaatsen van een stroomgoot op de plint van bovenop de lambrisering, een voorziening die vanzelfsprekend aan de geldende NEN normen zal voldoen.

Korte geschiedenis van de Bakenesserkerk¹

Begin 15^e eeuw werd op een uitspringend stuk land (Nes genoemd) aan het Haarlemse Spaarne, waarop een baken stond voor de scheepvaart, een tweede Haarlemse parochiekerk gesticht, de Bakenesserkerk. De Bakenesserkerk staat op een plaats waar eerder een eigen kerk stond die daar gesticht is rond het midden van de 13^e eeuw. Graaf van Holland, Willem II, zou volgens overlevering de kapel gewijd hebben aan de Heilige Maagd Maria. Omdat de kapel op Bakenes stond, heette de kapel in de volksmond de 'Bakenesser kapel'. Archeologisch onderzoek heeft uitgewezen dat de vroegste bewoningssporen eind 13de/begin 14de eeuw beginnen. Verteld werd dat op Bakenes een 'curia' of 'vroonhof' ofwel een grafelijke nederzetting heeft gestaan. De naam Vroonhof komt nog terug in de naam van het Vroonhof naast de kerk. De eerste officiële vermelding van de Bakenesserkerk duikt op in een thesauriers rekening van 1420. In deze rekening wordt gesproken van rentebetaling voor het bewaren van Onser Vrouwen Capel op Bakenes.

Na 1450 werd er een éénbeukige kerk gebouwd in de bouwstijl 'gotiek', gelijktijdig werd ook de vierkante toren met bekroning gebouwd. Omstreeks 1520 werd de kerk met een noordelijke beuk uitgebreid en werd op de vierkante toren een rijk geornamenteerde achtkantige toren gebouwd met lantaarn.

Kort voor het einde van de Spaanse bezetting op 1 maart 1577, werd door een Haarlemse delegatie met Prins Willem van Oranje overleg gevoerd over de voorwaarden waaronder Haarlem voor Oranje zou kiezen. In de 'Satisfactie van Veere' van 22 januari 1577 is een artikel opgenomen waarin staat: 'Die van de Gereformeerde religie sullen eene vrije kerke hebben, namentlijk; de kerke van Onser Vrouwen op Bakenes'.

De Haarlemse protestanten gingen ter kerke in de inmiddels gereed gekomen Grote- of St. Bavokerk, en daarom werd in 1581 de kerk niet meer als Godhuis gebruikt waarop leegstand volgde. Een deel van de kerk werd gebruikt voor de opslag van turf. Zelfs afbraak werd overwogen om er woningen voor terug te bouwen. Inmiddels was de bevolking van Haarlem sinds het Spaanse beleg van 1572 verdubbeld en was er meer kerkruiimte nodig. In 1620 werd er weer een dienst gehouden, en in 1640 werd de kerk weer ingericht voor de Protestantse dienst. Zo werd de Bakenesserkerk definitief een protestantse kerk.

In de zuidbeuk van de kerk waren inmiddels een aantal huisjes gebouwd. Tussen 1620 en 1640 worden deze huisjes weer uit de kerk gesloopt en worden herstelwerkzaamheden uitgevoerd. In tenminste één ingangspoortje kan men de hand van de beroemde Haarlemse Stadsbouwmeester Lieven de Key herkennen. De tegen de oorspronkelijke kolommen aangebouwde muur (geplaatst ten behoeve van de huisjes) werd gesloopt en de houten kap hersteld.

Resumerend, zou de ontwikkeling van de kerk als volgt kunnen worden geschetst. De middeleeuwse kapel stond op de plaats van de huidige noordbeuk. Dit was een tot in de 15^e eeuw zelfstandig gebouw, rechthoekig van vorm en met pannen gedekt. In de tweede helft van de 15^e eeuw komt de eigenlijke kerk tot stand met een noord- en een zuidbeuk, een veelhoekige koorsluiting en een toren aan de westzijde. De muur tussen de noord- en zuidbeuk wordt vervangen door een aantal ronde kolommen en spitsbogen. Aan de westgevel wordt de kosterwoning gebouwd.

In 1799 werd de kerk weer tijdelijk in gebruik genomen als opslagplaats voor levensmiddelen van het Frans-Bataafse leger tijdens de invasie (landing) van de Engelse en Russische troepen in Noord-Holland. Vanaf datzelfde jaar werd de kerk gebruikt als Kinderkerk voor kinderen van bedeelde Hervormde ouders, uit arm- en weeshuizen. In 1899 werd het honderdjarig bestaan van deze kinderkerk gevierd, waaraan een gedenksteen nog herinnert.

De Vrijgemaakte Gereformeerde Gemeente besloot eind vorige eeuw, wegens het teruglopen van het aantal kerkgangers, samen te gaan met een andere gemeente en de kerk te verkopen. Kort daarop is de kerk in particulier bezit gekomen. De kosterwoning wordt afgesplitst en apart als woonhuis in gebruik genomen. De kerk is daarna in gebruik geweest als bedrijfsruimte (ondermeer toonzaal en galerie) maar heeft vooral de laatste jaren leeg gestaan.

¹ Zie voor de geschiedenis en restauratie ook 'Een toren op Bakenes'. Uitgave gem. Haarlem 1972.

Geschiedenis van de beiaard

In de toren van de Bakenesserkerk bevond zich reeds in 1579 een carillon, dat zowel automatisch als met de hand te bespelen was. In 1619 werd de speeltrommel, die de automatische melodie verzorgde, door een nieuwe trommel vervangen. Ten behoeve van het carillon werd een 'speelder ende opsiender' aangesteld, die zowel het klokkenspel van de Grote- of St. Bavokerk als van de Bakenesserkerk moest verzorgen. Deze traditie heeft zich tot op de dag van vandaag voortgezet. Nog altijd laat elke vrijdag de Stadsbeiaardier Bernard Winsemius de klokken van beide torens over Haarlem klinken.

In 1658 werd besloten om het carillon van de Grote Kerk te vervangen. Een probleem bij de beiaards van die dagen was dat de onderlinge stemming tussen de verschillende klokken niet zuiver was. Dit zeer lastige stemmingsprobleem werd pas opgelost door de beroemde gebroeders Hemony.

Op 15 juni 1658 brachten burgemeester Guldewagen, vier kerkmeesters, de organist en de stadshorlogemaker (met zijn zoon) een bezoek aan de Amsterdamse Zuiderkerk om naar het 'Clockegespel van de Zuydertoren' te luisteren. Dit klokkenspel viel schijnbaar zo in goede smaak dat Francois Hemony in 1661 van het Haarlemse stadsbestuur opdracht kreeg om in de toren van de Grote Kerk een carillon van 26 klokken op te hangen. Het stadsbestuur was kennelijk zo ingenomen met het nieuwe carillon dat men besloot om het klokkenspel van de Grote Kerk uit te breiden met nog 6 klokken en twee jaar later bestelden ze 24 klokken voor de Bakenessertoren.

In 1663 krijgt Juriaan Sprakel uit Amsterdam opdracht om het ijzerwerk te leveren voor de nieuwe klokken op de Bakenessertoren 'om te doen speelen en slaen met het horlogerie (uurwerk) en de ton'. Tevens leverde hij een nieuw 28 klaviers handspel. De Bakenessertoren was aldus verrijkt met een carillon van 24 klokken met een mechanisch speelwerk. Dit originele carillon heeft slechts ongeveer 140 jaar zijn klanken over de stad uitgestrooid. Door de benarde financiële positie van de gemeente Haarlem na de Bataafse Republiek (1795-1806) werd in 1809 besloten om het carillon te verkopen. De opbrengst was uiteindelijk 965 gulden. In die jaren toch een redelijk fortuin.

Restauratie

Tussen 1969 en 1972 werden toren en carillon gerestaureerd. De van de toren verdwenen pinakels en kruisbloemen werden teruggebracht en is de toren weer in zijn oorspronkelijke zandstenen kleur geschilderd.

Het carillon werd gerestaureerd met opnieuw een speeltrommel en bestaat uit 24 klokken, geplaatst volgens de 17^e-eeuwse methode. Deze klokken komen uit de Grote Kerk en waren daar tijdens de restauratie vrijgekomen.

De oorspronkelijke luidklok (slaat de uren) die in 1614 gegoten was door Henricus Meurs en een middellijn van 90 cm had, was door de Duitse bezetter in 1943 uit de toren gehaald en weggevoerd. Deze klok is nooit meer terug gevonden. In 1953 werd een nieuwe luidklok geleverd door de firma van Bergen uit Heiligerlee. Deze klok is bij de restauratie vervangen door een in 1660 door Hemony gegoten klok, die is opgehangen aan de oorspronkelijke uit 1614 daterende luidbalk met een luidwiel uit 1749.

Het mechanisch speelwerk bestaat uit een door de firma Eysbouts in 1914 gemaakte speeltrommel afkomstig uit het afgebroken stadhuis van Eindhoven. Hier werd voor gekozen omdat er geen 17^e eeuwse speelwerk voorhanden was. Het uurwerk is in zijn oorspronkelijke toestand teruggebracht, waarbij alleen het opwinden elektrisch geschiedt.

De reconstructie van klepels, hamers, ophang- en speelwerk werd uitgevoerd naar oude voorbeelden. Voor de reconstructie van het klavier diende het uit 1657 stammende klavier van de Zuidertoren in Amsterdam als voorbeeld. Dit klavier heeft namelijk nog het in de 17^e eeuw gebruikelijke zgn Hollandse pedaal. Om de originele klankkleur van het carillon zoveel als mogelijk terug te brengen moeten klepels en hamers van ijzer zijn. In de praktijk leidt dit echter na een aantal jaren tot forse roestvorming, met alle gevolgen van dien. De oplossing werd gevonden in het gebruik van zgn cortenstaal. Deze staalsoort vormt zelf een beschermende oxidelaag die verdere corrosie tegengaat.